

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

تعلیم و تربیت اسلامی

سرفصل جلسات

استاد

دکتر مصطفی دلشاد تهرانی

تنظیم:

مدیریت فرهنگی دانشجویی مرکز آموزش الکترونیکی دانشگاه قرآن و حدیث

مهرماه ۱۳۹۴

فهرست موضوعات جلسات

۳	معرفی درس «تعلیم و تربیت اسلامی»
۴	جلسه اول
۷	جلسه دوم
۸	جلسه سوم
۱۰	جلسه چهارم
۱۱	جلسه پنجم
۱۳	جلسه ششم
۱۵	جلسه هفتم
۱۷	جلسه هشتم
۱۹	جلسه نهم
۲۰	درس یازدهم
۲۲	جلسه دوازدهم
۲۴	جلسه سیزدهم
۲۵	جلسه چهاردهم
۲۷	جلسه پانزدهم
۲۹	جلسه شانزدهم

معرفی درس «تعلیم و تربیت اسلامی»

این درس از نظر قرآن و روایات به بررسی مباحث آموزشی و تربیتی می‌پردازد و به دنبال تحقق اهداف عمده‌ای است که عبارت‌اند از: آشنایی با مجموعهٔ مدون از مباحث تربیت اسلامی، آشنایی با پیچیدگی‌های امر تربیت و مشکلات موجود در این راه و مهم‌ترین اصول و روش‌های تربیت اسلامی.

جلسه اول

اهداف درس

بررسی جایگاه، اهمیت و ضرورت تربیت، راه مناسب تربیت، معنا، مفهوم و تعریف تربیت، ضمناً در این درس به اهداف کلی درس تعلیم و تربیت اسلامی، سرفصلها و منابع درس، اشاره می‌گردد.

اهداف کلی درس تعلیم و تربیت اسلامی

- ✓ آشنا شدن با نظام تربیتی اسلام
- ✓ بازشناسی تربیتی در کتاب و سنت
- ✓ آشنا شدن با پیچیدگی امر تربیت و مبانی، اصول و روشهای تربیت اسلامی

جزوه

منابع اصلی درس

- ۱- کتاب سیری در تربیت اسلامی چاپ پنجم، انتشارات دریا، ۱۳۸۲
- ۲- کتاب ماه مهرپرور (تربیت در نهج البلاغه)، چاپ چهارم، انتشارات دریا، ۱۳۷۹

جزوه

منابع فرعی درس

- تعلیم و تربیت اسلامی، مرتضی مطهری، انتشارات صدرا
- اسلام و تعلیم و تربیت، سید محمد باقر حجتی، دفتر نشر فرهنگ اسلامی
- مبانی تعلیم و تربیت اسلامی، محسن شکوهی یکتا، دفتر تحقیقات و برنامه‌ریزی درسی
- نظام تربیتی اسلام، باقر شریف قرشی، انتشارات فجر
- تعلیم و تربیت از دیدگاه امام خمینی، مؤسسه تنظیم و نشر آثار امام خمینی
- نگاهی دوباره به تربیت اسلامی، خسرو باقری، سازمان پژوهش و برنامه‌ریزی آموزشی، دفتر امور کمک‌آموزشی و کتابخانه‌ها

سرفصلها

بخش نخست: مقدمات

در این بخش، به بررسی جایگاه، اهمیت، ضرورت و راه مناسب تربیت و نیز معنا، مفهوم و تعریف آن می‌پردازیم تا با تصویری روشن از موضوع بحث، به آن وارد شویم.

بخش دوم: شناخت موانع و مقتضیات تربیت

در این بخش، به بررسی مهم‌ترین اموری که کار تربیت را دشوار می‌سازد و در مقابل آن سد ایجاد می‌کند - یعنی موانع تربیت - و نیز مهم‌ترین اموری که کار تربیت را سهل می‌سازد و راه آن را هموار می‌نماید - یعنی مقتضیات تربیت - می‌پردازیم تا مشخص شود که در امر تربیت، چه چیزهایی لازم است مورد ملاحظه قرار گیرد، تا کار تربیت به درستی پیش رود.

بخش سوم: مبانی تربیت

در این بخش به مهم‌ترین مباحث نظری تربیت که در امر تربیت نقش مبنایی دارند، می‌پردازیم؛ زیرا برای گام زدن در مسیر تربیت، شناخت موضوع تربیت، یعنی انسان، اهداف تربیت انسان، راه تربیت و بستر مناسب آن و عوامل دخیل و تأثیرگذار در تربیت انسان، از ضروری‌ترین امور است و بدون چنین شناختی کار تربیت سامانی درست نمی‌یابد.

بخش چهارم: اصول تربیت

در این بخش به برخی از قواعد اساسی تربیت می‌پردازیم، زیرا هیچ کاری بدون آشنایی با قواعد آن به سامان نمی‌رسد. در مقولهٔ تربیت نیز آشنایی با قواعد آن - که نقش قوانین اجرایی را دارند - امری ضروری است. این قواعد و قوانین اجرایی چون اصولی بنیادی‌اند که هر برنامه و عمل تربیتی باید تابع آن باشد.

بخش پنجم: روشهای تربیت

در این بخش با برخی از روشهای تربیت آشنا می‌شویم، زیرا برای گام زدن در مسیر تربیت به روشهایی از تربیت نیاز است که متناسب با مراتب و مدارج انسان، شرایط محیط و شناخت زمان و مکان اتخاذ شود. روشهای تربیت در عین آنکه تابع قواعد و قوانین و اصول کلی تربیت است، با توجه به این امور تغییر می‌یابد و به تناسب فرد و جامعه و ملاحظهٔ شرایط، انتخاب می‌گردد.

بخش اول: مقدمات

الف) جایگاه، اهمیت و ضرورت تربیت

با مطرح شدن بحث تربیت بلافاصله این پرسشها مطرح می‌شود که:

اساساً تربیت چه جایگاه و اهمیتی دارد؟

ضرورت پرداختن به بحث تربیت چیست؟

چرا باید مقولهٔ تربیت را کاملاً جدی گرفت و آن را اساسی‌ترین مسئلهٔ انسان، تلقی کرد؟

خلاصهٔ بحث

➤ همهٔ سعادت‌ها و شقاوت‌ها
➤ همهٔ صلاح‌ها و فسادها
به نوع تربیت باز می‌گردد.

ب) راه تربیت

خلاصه بحث

راه مناسب تربیت راهی است که:

- بر شناخت درست موانع و مقتضیات و رفع موانع و ایجاد مقتضیات مبتنی باشد.
- بر شناخت درست انسان مبتنی باشد.
- حقیقت انسان و واقعیت آدمی در آن لحاظ شود.
- همه وجوه آدمی را مورد توجه قرار دهد.
- فطریات آدمی را شکوفا سازد.
- انسان را در بستر فطرتش به سوی کمال راه برد.
- در مسیر تربیت انسان، هیچ وجهی از وجوه او را تعطیل نگذارد.
- انسان را به سوی هدفی که برای آن آفریده شده است، سیر دهد.
- بر اصول صحیحی مبتنی باشد.
- بر مبنای روشهای مناسب، سامان یابد.

ج) مفهوم و تعریف تربیت

تعریف تربیت

د) نظام تربیت

جلسه دوم

هدف درس

آشنایی با موانع و مقتضیات تربیت و پرداختن به دنیا به عنوان مانع و مقتضی اصلی.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین به معرفی بخشهای اصلی درس که شامل مقدمات، موانع و مقتضیات تربیت، مبانی تربیت، اصول تربیت و روشهای تربیت بود پرداختیم و سپس مقدمات تربیت را، که شامل جایگاه، اهمیت و ضرورت تربیت، راه تربیت، مفهوم، تعریف و نظام تربیت است، مورد بررسی قرار دادیم. در بحث امروز موانع و مقتضیات تربیت را مورد بررسی قرار خواهیم داد.

○ بخش دوم: موانع و مقتضیات تربیت

الف) مانع و مقتضی اصلی

دنیا و ترک دنیا

سخت‌ترین مانع تربیت حقیقی

تبیین دنیا و ترک دنیا

راه‌یابی به حقیقت تربیت

جلسه سوم

اهداف درس

آشنایی با:

- ✓ موانع و مقتضیات فردی در تربیت؛
- ✓ موانع و مقتضیات اجتماعی در تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، پنج مسئله را در بحث موانع و مقتضیات تربیت مطرح کردیم که عبارت‌اند از:

- ✓ شناخت مانع و مقتضی اصلی
- ✓ شناخت موانع و مقتضیات فردی
- ✓ شناخت موانع و مقتضیات اجتماعی
- ✓ شناخت موانع و مقتضیات سیاسی
- ✓ شناخت موانع و مقتضیات اقتصادی

در ادامه به بحث (مانع و مقتضی اصلی)، پرداختیم و دانستیم که، دراستنباط از آیات قرآن کریم و روایات درمی‌یابیم که در امر تربیت یک مانع و مقتضی اصلی وجود دارد، و آن دنیاست. به این معنی که مانع تربیت حقیقی به سوی اتصاف به صفات و کمالات الهی و انسانی دنیای مذموم است؛ یعنی دنیای خود انسان به معنای آن رابطه پست و تعلق نادرست و ارتباط نفسانی با هر امری از امور عالم. و آنچه که زمینه اصلی را برای تربیت و اتصاف به صفات و کمالات الهی و انسانی میسر می‌کند، ترک چنین دنیایی است.

موانع و مقتضیات فردی:

خواست آدمی، راه تربیت فطری
خواست آدمی، مبنای تربیت فطری

پرسش و پاسخ

- ۱- در جامعه‌ای که حکومت آن اسلامی است، بعضی مسائل که جنبه تربیتی دارد؛ به عنوان قانون بیان می‌شود و این در حقیقت اجبار در تربیت است. با توجه به اینکه اگر این قوانین نباشد، جامعه ضرر خواهد دید و ظاهر آن اسلامی نخواهد بود و در صورت بودن این قوانین، امکان ایجاد روحیه نفاق هست، در اینجا تکلیف چیست؟
- ۲- برخی از امور را به عنوان موانع تربیت پذیرفتیم. برای رفع این موانع، باید چه کارهایی را انجام داد که جنبه اجبار هم نداشته باشد؟

موانع و مقتضیات اجتماعی

- (۱) رسالت اجتماعی در تربیت آدمی
- (۲) گشودن غل و زنجیرهای اجتماعی (۱)
- (۲) گشودن غل و زنجیرهای اجتماعی (۲)

پرسش و پاسخ

۱- با توجه به اینکه یکی از موانعی که باید در امر تربیت رفع شود، موانع اجتماعی است و با توجه به اینکه تا رسیدن به آن جامعه ایده‌آل زمان زیادی لازم است؛ اگر موانع اجتماعی در جامعه وجود داشته باشد، آیا نمی‌توان به تربیت آن جامعه امید داشت؟

- (۳) نقش فرهنگ در تربیت
- (۴) ساختار اجتماعی و تربیت

جلسه چهارم

اهداف درس

بررسی تأثیر حکومتها بر صلاح و فساد مردم؛
بررسی تأثیر اوضاع اقتصادی بر صلاح و فساد مردم؛
آشنایی با بهترین مقتضی سیاسی و اقتصادی تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

گفتیم:

✓ مانع و مقتضی اصلی تربیت

✓ موانع و مقتضیات فردی

✓ موانع و مقتضیات اجتماعی

در این جلسه، به بررسی موانع و مقتضیات سیاسی و اقتصادی در تربیت، خواهیم پرداخت.

موانع و مقتضیات سیاسی

نقش سیاست و حکومت در صلاح یا فساد مردم

برترین مقتضی سیاسی تربیت

موانع و مقتضیات اقتصادی

فقر و غنا

پیامدهای غنا

پیامدهای فقر

بهترین مقتضی اقتصادی تربیت

جلسه پنجم

هدف درس

✓ آشنا شدن با مبانی تربیت و پرداختن به مهم‌ترین مباحث آن، یعنی شناخت انسان و اهداف تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه گذشته به بحث پیرامون موانع و مقتضیات سیاسی، نقش سیاست و حکومت در صلاح و فساد مردم، برترین مقتضی سیاسی تربیت و نیز به موانع و مقتضیات اقتصادی، فقر و غنا، پیامدهای غنا، پیامدهای فقر و بهترین مقتضی اقتصادی تربیت پرداختیم.

در این جلسه و در بخش سوم، یعنی مبانی تربیت، به بررسی شناخت انسان و اهداف تربیت می‌پردازیم.

بخش سوم: مبانی تربیت

مراد از مبانی تربیت مجموعه‌ای از مباحث نظری، بنیادی و اساسی است که بدون شناخت آنها هرگونه اقدام و برنامه‌ریزی تربیتی ابتر خواهد بود. در این موضوع مهم‌ترین مباحثی که به آن خواهیم پرداخت چهار فصل است شامل:

۱. شناخت انسان؛
۲. اهداف تربیت؛
۳. شناخت فطرت؛
۴. شناخت عوامل مؤثر در تربیت.

شناخت انسان

اهمیت و جایگاه شناخت انسان

دو جنبه اساسی انسان

پرسش و پاسخ

انسان چگونه می‌تواند همزمان دو جنبه اساسی وجود را دارا باشد، و در عین حال به سوی غایت تربیت و الهی شدن حرکت کند؟

اهداف تربیت

هدف غایی

اهداف کلی

۲. اصلاح رابطه انسان با خودش؛

۳. اصلاح رابطه انسان با جامعه؛

۴. اصلاح رابطه انسان با طبیعت؛

۵. اصلاح رابطه انسان با تاریخ.

انسان مطلوبِ نظام دین کسی است که این اصلاحات در او تحقق یافته باشد و در پرتو این اصلاحات آن شود که باید.

اصلاح رابطه انسان با خدا

اصلاح رابطه انسان با خودش

پرسش و پاسخ

آیا اصلاح رابطه انسان با خدا همان غایت تربیت نیست؟ اگر چنین است پس چرا در شمار اهدافی که به ما در رسیدن به

هدف غایی کمک می‌کند قرار گرفته است

اصلاح رابطه انسان با جامعه

پرسش و پاسخ

آیا می‌توان اصلاح فرد و اصلاح جامعه را دارای رابطه‌ای متقابل که لازم و ملزوم یکدیگرند دانست؟

اصلاح رابطه انسان با طبیعت

اصلاح رابطه انسان با تاریخ

جلسه ششم

هدف درس

✓ آشنا شدن با فطرت به عنوان بستر مناسب تحول تربیتی مطلوب در انسان.

مروری بر مباحث پیشین

دو مسئله را در بحث مبانی تربیت مطرح کردیم:

- ۱- شناخت انسان و اینکه چرا لازم است در بحث تربیت به شناخت انسان توجه جدی کنیم. دانستیم که آیات قرآن کریم و روایات ما مسئله شناخت انسان را بسیار مهم تلقی کرده‌اند. در بحث شناخت، هم به واقعیات انسان توجه کردیم که انسان چگونه موجودی است؟ و هم به حقیقت انسان و آن سمتی که باید برود، تا بنای تربیت بر یک شناخت کامل گذاشته شود.
 - ۲- اهداف تربیت: به این ترتیب که یک هدف نهایی برای تربیت داریم به همراه مجموعه اهداف کلی و اهدافی جزئی که رابطه اینها با هم یک رابطه طولی است و ما را در رسیدن به آن هدف غایی یاری می‌کنند.
- مسئله دیگری که برای ما مطرح می‌شود و این جلسه به آن می‌پردازیم این است که، بستر تحول تربیتی مطلوب در انسان چیست؟

شناخت فطرت

مفهوم واژه فطرت

پرسش و پاسخ

هر موجودی با توجه به نوع رفتار و عملکردش، از یک خلقت خاص برخوردار است که بر اساس غریزه‌اش به سوی کمال خود در حرکت است. پس چرا فطرت را به معنای خلقتی خاص می‌دانیم؟

تفکیک مفهوم واژه فطرت از مفاهیم مشابه

مفهوم طبیعت

مفهوم غریزه

حقیقت فطرت

اقسام فطرت

پرسش و پاسخ

- ۱- با توجه به اینکه انسانها دارای فطرت واحدی هستند که کمال طلب است، چرا در تشخیص مصداق «کمال مطلق» دچار اختلاف و اشتباه می‌شوند؟
- ۲- فرق بین فطرت و عقل، با توجه به اینکه هر دو هدایتگرند، چیست؟

فطریات انسان

حقیقت جویی

خیر اخلاقی

زیبایی دوستی

خلاقیت و ابداع

عشق و پرستش

عواملی چند دست به دست هم می دهند و سبب می شوند که این نگارگری شکوفا شود یا پوشیده ماند. از این عوامل به عوامل مؤثر در تربیت تعبیر می شود.

پرسش و پاسخ

ملاک تشخیص مصداقهای صحیح در امور فطری، خصوصاً در امور اخلاقی، چیست؟

جلسه هفتم

هدف درس

آشنایی با عوامل مؤثر در تربیت و پرداختن به دو عامل وراثت و محیط.

مروری بر مباحث پیشین

در بخش سوم - مبانی تربیت - سه فصل شناخت انسان، اهداف تربیت و شناخت فطرت را، به عنوان بستر و زمینه‌ای که انسان را به سوی اهداف تربیت سیر می‌دهد، مورد بحث و بررسی قرار دادیم.

در این جلسه می‌پردازیم به اینکه:

چه عواملی در تربیت انسان، تأثیرگذار است؟

چگونه انسانها، علی‌رغم داشتن فطرتی واحد که حقیقت آن، عشق به کمال مطلق است، به صورتهای مختلفی تربیت می‌شوند و رفتارهای گوناگونی از آنها صادر می‌گردد؟

پاسخ این پرسشها را در فصل آخر مبانی تربیت - عوامل مؤثر در تربیت - خواهیم یافت و در این جلسه، دو عامل وراثت و محیط را بررسی خواهیم کرد.

د) عوامل مؤثر در تربیت (۱)

پرسش و پاسخ

۱- فطرت یک امر واحد و در همه انسانها یکسان است، آیا شاکله تربیتی نیز واحد و یکسان است؟ اگر واحد باشد؛ راه تربیت نیز باید واحد باشد، اما اگر متفاوت است؛ این تفاوت (و به تبع آن رفتارهای متفاوت) از کجا ناشی می‌شود؟

۲- یعنی اگر این شاکله بر اساس فطرت پی‌ریزی شود، همان شاکله‌ای می‌شود که باید باشد؟

ج) عوامل مؤثر در تربیت (۲)

پرسش و پاسخ

۱- آیا شاکله تربیتی انسان، از فطرت او تأثیر می‌پذیرد؟

۲- در مورد این عامل اصیل در تربیت که فرمودید فطرت را اصیل می‌دانیم، چرا خواست و اراده انسان را اصیل نمی‌دانیم؟

۱- وراثت

۲- محیط

الف) محیط خانه و خانواده

ب) محیط رفاقت و معاشرت

ج) محیط مدرسه

د) محیط اجتماع

پرسش و پاسخ

۱- عوامل بیرونی (آداب، سنن و ...) اموری اعتباری هستند. این امور اعتباری چگونه می‌توانند در ایجاد شاکلهٔ انسانی، تأثیری مستقل از عوامل درونی داشته باشند؟

۲- پس اینکه می‌گویند؛ «کسی را جو گرفته است.» این یک واقعیت است؟

۳- چگونه تعامل انسانها با یکدیگر، عاملی مستقل در تربیت آنها (به عنوان محیط) محسوب می‌شود؟

جلسه هشتم

هدف درس

✓ آشنایی با سایر عوامل مؤثر در تربیت، شامل: محیط جغرافیایی و طبیعی، سختیها و شداید، کار، عوامل ماورای طبیعت و اراده انسان.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، به دو عامل وراثت و محیط محیط خانه و خانواده، محیط رفاقت و معاشرت، محیط مدرسه و اجتماع به عنوان عوامل مؤثر در تربیت پرداختیم. در این جلسه، عوامل دیگری را که در تربیت انسان تأثیرگذار است، بررسی خواهیم کرد.

محیط جغرافیایی و طبیعی
سختیها و شداید

پرسش و پاسخ

گاه مشاهده می‌شود که برخی تبهکاران و بزهکاران، علت انحرافات خود را مشکلات و شداید می‌دانند که زندگی را بر آنان دشوار کرده است. چرا در این گونه موارد، سختیها نتیجه‌ای عکس داشته و باعث رشد افراد نشده است؟
کار

عوامل ماورای طبیعت

پرسش و پاسخ

با توجه به توضیحات درس؛ به نظر می‌رسد فرشتگان و شیاطین تنها نقش یاری‌رساننده را در بروز نیت افراد دارند، نه نقش تربیتی. زیرا قبل از ایفای نقش ایشان، انسان در درون خود اراده می‌کند و تصمیم به انجام کاری (خیر یا شر) می‌گیرد، پس چطور آنها را عوامل مؤثر در تربیت می‌دانیم؟

اراده انسان

پرسش و پاسخ

به جز عامل اراده که در همه انسانها موجود است، بقیه عوامل مؤثر در تربیت ممکن است در زندگی افراد متغیر باشد؛ مثلاً در زندگی برخی افراد وجود داشته باشد و در زندگی برخی دیگر، نباشد. این تفاوت را چگونه می‌توان توجیه کرد؟

جلسه نهم

هدف درس

✓ آشنایی با اصول تربیت و پرداختن به دو اصل (اعتدال) و (تدرج و تمکن).

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، سایر عوامل مؤثر در تربیت شامل محیط جغرافیایی و طبیعی، سختیها و شدائد، کار، عوامل ماورای طبیعت و اراده انسان را مرور کردیم و به این ترتیب آخرین فصل از مبانی تربیت - عوامل مؤثر در تربیت - را به پایان رساندیم. در این جلسه، به بخش چهارم درس تعلیم و تربیت اسلامی - اصول تربیت - پرداخته و دو اصل (اعتدال) و (تدرج و تمکن) را بررسی خواهیم کرد.

بخش چهارم: اصول تربیت

۱- اصل اعتدال

الف) جهت گیری تربیتی اسلام

ب) اعتدال بیم و امید

پرسش و پاسخ

شاخصه و نشانه راه اعتدال چیست؟

۲- اصل تدرج و تمکن

الف) لزوم توجه به تدرج و تمکن در تربیت

چون برآرد پر ببرد او به خود

ب) سنت الهی در تربیت

ج) راه و رسم پیامبر و اوصیای ایشان

پرسش و پاسخ

آیا اصل تدرج و تمکن، باب مسامحه را نمی گشاید؟ مثلاً کسی بگوید؛ من فقط می توانم نماز بخوانم و ظرفیت بیش از این را ندارم؟

د) مرتبت شناسی و رعایت تفاوتها در تربیت

ه) واقع بینی در تربیت

بی تکلف بی صفیر نیک و بد

جلسه دهم

هدف درس

✓ آشنایی با دو اصل دیگر از اصول تربیت، (اصل تسهیل و تیسیر) و (اصل زهد).

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین با دو اصل اعتدال و تدرج و تمکن آشنا شدیم.
در این جلسه به دو اصل تسهیل و تیسیر و زهد خواهیم پرداخت.

۳- اصل تسهیل و تیسیر

الف) تسهیل و تیسیر در تربیت اسلامی

ب) مدارا و ملایمت در تربیت

ج) نشاط تربیتی

۴- اصل زهد

الف) راه و رسم اولیای خدا در تربیت

ب) زهد اسلامی

ج) فلسفه زهد

د) ثمرات زهد

۱- علم، حکمت، بصیرت و هدایت

۲- آرامش، آسودگی، بی‌نیازی و آزادی

۳- اصلاح، قوت، عزت و عظمت

پرسش و پاسخ

گاهی اوقات برخی آن قدر زاهد می‌شوند که وقتی حقوقشان پایمال می‌گردد، از آن دفاع نمی‌کنند. آیا این درست است که انسان زاهد بخاطر پشت پا زدن به دنیا، از حق و حقوق خود دفاع نکند و اجازه دهد که به او زور بگویند؟

درس یازدهم

هدف درس

آشنایی با دو اصل (تعقل) و (تفکر) از اصول تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، با دو اصل (تسهیل و تیسیر) و (زهد)، آشنا شدیم. در این جلسه به دو اصل (تعقل) و (تفکر)، خواهیم پرداخت.

۵- اصل تعقل

الف) شأن عقل

ب) تربیت عقلانی (۱)

ب) تربیت عقلانی (۲)

چنین تربیتی، گران قدرترین سرمایه آدمی است.

ج) ثمرات تربیت عقلانی

۱- آزادگی و رهایی

۲- جلوه‌های اجتماعی و سیاسی و مدیریتی

۳- صداقت و پایداری در امور

۴- دریافت درست از هستی

۵- تجربه‌اندوزی و عبرت‌گیری

د) آسیب‌شناسی تربیت عقلانی

۱- اسارت نفس

۲- خودپسندی

۳- دل‌بستگی‌های واهی

۴- حب و بغض افراطی

۱- در مورد حدیث «أَفْضَلُ النَّاسِ عَقْلاً أَحْسَنُهُمْ تَقْدِيراً لِمَعَاشِهِ وَ أَشَدَّهُمْ اهْتِمَاماً بِإِصْلَاحِ مَعَادِهِ» بیشتر توضیح دهید؟

۲- چطور می‌توانیم عقلمان را از یک نیروی صرف به فعل در آورده و آن را در خود و دیگران شکوفا کنیم؟

۶- اصل تفکر

الف) تفکر، اساس تربیت اسلامی

۱- اساس علم تحقیقی

۳- سبب هدایت و ضلالت

ب) تأکید بر تفکر

ج) راه و حقیقت تفکر

د) ثمرات تفکر

۱- راهیابی به حقیقت و حکمت

۲- بینایی در امور

۳- کسب عبرت

ه) مجاری تفکر

فرق تفکر و تعقل در چیست؟

جلسه دوازدهم

هدف درس

آشنایی با سه اصل (تدبر)، (کرامت) و (عزت) از اصول تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، با دو اصل (تعقل) و (تفکر)، آشنا شدیم. در این جلسه به سه اصل (تدبر)، (کرامت) و (عزت)، به عنوان آخرین اصول حاکم بر تربیت در بخش چهارم تعلیم و تربیت اسلامی، خواهیم پرداخت.

۷- اصل تدبر

الف) جایگاه تدبر در تربیت
ب) تربیت اسلامی و شأن مؤمن

ج) تأکید بر تدبر

د) ثمرات تدبر

چنانچه تدبر در تربیت جایگاهی اساسی یابد و مردمان بدان تربیت شوند، ثمرات ذیل حاصل می‌گردد:

۱- رهایی از ظاهربینی و قشری‌گرایی

۲- راهیابی و نجات از تباهی و پشیمانی

فرق اصل تدبر با دو اصل قبلی؛ یعنی تعقل و تفکر در چیست؟

۸- اصل کرامت

الف) کرامت اساس تربیت

ب) راه کرامت

ج) ثمرات کرامت

د) خطرات حقارت

مرز خودبرتربینی و کرامت کجاست؟ راه تشخیص این دو کدام است؟

۹- اصل عزت

الف) معنا، مفهوم و حقیقت عزت

ب) نقش عزت در تربیت

ج) راههای کسب عزت

۱- اطاعت خدا

۲- تقوای الهی

۳- انقطاع

۴- قناعت

۵- شجاعت و انصاف

(د) پیامدهای ذلت

جلسه سیزدهم

روشهای تربیت

هدف درس

آشنا شدن با بخش پنجم مباحث تعلیم و تربیت اسلامی، روشهای تربیت، و پرداختن به دو روش الگویی و محبت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، آخرین اصول حاکم بر تربیت، شامل؛ سه اصل تدبیر، کرامت و عزت را مرور کردیم و به این ترتیب بخش چهارم - اصول تربیت - را به پایان رساندیم.
در این جلسه، به آخرین بخش درس تعلیم و تربیت اسلامی - روشهای تربیت - پرداخته و دو روش الگویی و محبت را بررسی خواهیم کرد.

بخش پنجم

روشهای تربیت

۱- روش الگویی

الف) نقش الگوها در تربیت

ب) مسئولیت الگوها

ج) تربیت عملی

۱- آیا با ژرف‌نگری به اطرافیان، می‌توان به تربیت عملی رسید؟

۲- ارتباط این حدیث پیامبر صلی الله علیه و آله - همان‌گونه که من نماز می‌گذارم، بگذارید - با بحث تربیت عملی چیست؟

د) الگوها در قرآن کریم

۲- روش محبت

الف) نیکوترین سنت در تربیت

ب) نقش محبت در تربیت

ج) محبت به کودکان

د) محبت و اطاعت

پرسش و پاسخ

اگر در تربیت، با فردی روبرو شویم که هرچه با محبت با او رفتار کنیم، نتیجه‌ای ندهد، چگونه باید عمل کرد؟

جلسه چهاردهم

هدف درس

آشنایی با دو روش تذکر و عبرت در تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، به روشهای تربیت پرداخته و دو روش الگویی و محبت را بررسی کردیم. در این جلسه به روشهای تذکر و عبرت، خواهیم پرداخت.

بخش پنجم: روشهای تربیت (ادامه)

۳- روش تذکر

از روشهایی که انسان را در سیر به سوی اهداف تربیت و اتصاف به صفات الهی یاری می‌کند، روش تذکر است، یعنی یادآوری خدای متعال و نعمتهای او و یادآوری مرگ و پیامدهای آن. به بیان امام خمینی (رحمة الله علیه) که می‌فرماید: «از اموری که انسان را معاونت کامل می‌نماید در مجاهده با نفس و شیطان، و باید انسان سالک مجاهد خیلی مواظب آن باشد، تذکر است.»

الف) معنا و مفهوم ذکر و تذکر

ب) نقش تذکر در تربیت

ج) یاد حق

د) یاد مرگ

پرسش و پاسخ

- ۱- چه کنیم که تذکر به شکل عادت در نیامده و کارایی خود را از دست ندهد؟
- ۲- راهکار ذکر شده، مربوط به تذکر فرد به خود اوست یا به دیگران؟
- ۳- چگونه باید به کسانی که دچار سقوط شده و در سیاهی مطلق گرفتار آمده‌اند، تذکر سازنده داد؟
- ۴- راه دائم الذکر شدن، از طریق ذکر کثیری که خداوند دستور داده است - که به واسطه آن بتوانیم خود را تربیت کنیم - چیست؟

۴- روش عبرت

از جمله روشهای تربیتی قرآن کریم و پیشوایان معصوم، روش عبرت است که با نظر به دگرگونیهای زندگی، حوادث و تحولات تاریخی، احوال امتهای، حیات و مرگ تمدنهای، عظمت و انحطاط دولتها، سرنوشت و فرجام قدرتمندان و بیدادگران و

همانند اینها شکل می‌گیرد و هر کس را که اهل دیدن و اندیشیدن و دریافتن است، راه می‌نماید و از بدی به نیکی و از تاریکی به روشنایی سیر می‌دهد.
﴿فَاعْتَبِرُوا يَا أُولِيَ الْأَبْصَارِ﴾
پس ای دیده‌وران عبرت بگیرید.

الف) معنا و مفهوم عبرت و اعتبار

ب) نقش عبرت در تربیت

ج) راههای کسب عبرت

پرسش و پاسخ

۱- اگر درسهای عبرت‌انگیز آشکارند، چرا مردم کمتر از آنها عبرت می‌گیرند؟

۲- آیا روش عبرت با بحث تفکر در تاریخ، ارتباطی دارد؟

د) اهل عبرت

جلسه پانزدهم

هدف درس

آشنایی با سه روش موعظه، توبه و ابتلا و امتحان در تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین، دو روش تذکر و عبرت را در امر تربیت بررسی کردیم. در این جلسه به روشهای موعظه، توبه و ابتلا و امتحان خواهیم پرداخت.

۵- روش موعظه

از جمله روشهایی که خدای رحمان برای تربیت آدمیان بدان سفارش کرده است، روش موعظه است، چنان که به پیامبر گرامی‌اش فرمان می‌دهد که مردمان را با موعظه‌ای نیکو به دین و راه خدا بخواند:

﴿ادْعُ إِلَى سَبِيلِ رَبِّكَ بِالْحُكْمِ وَالْمَوْعِظَةِ الْحَسَنَةِ﴾

با حکمت و موعظه نیکو به راه پروردگارت دعوت کن.

موعظه‌ای که از جانی پاک برمی‌خیزد، بر جانهای راه گم کرده ولی مایل به راهیابی می‌نشیند و دل ایشان را نرم می‌کند و تسلیم حق می‌نماید. موعظه نیکو موعظه‌ای است که واعظی راه‌یافته، به روشی نیکو از آن برای اصلاح و هدایت بهره می‌گیرد و بی‌گمان چنین موعظه‌ای روشی مؤثر در تربیت است.

الف) معنا و مفهوم وعظ و موعظه

ب) نقش موعظه در تربیت

دلت را با موعظه زنده کن.

ج) نیاز انسان به موعظه

د) آداب موعظه

پرسش و پاسخ

۱- تفاوت موعظه و ذکر در چیست؟ چون به نظر می‌رسد، موعظه انسان را آگاه و هوشیار می‌کند، اما ذکر انسان را به خدا می‌رساند؟

۲- با توجه به اینکه موعظه و تذکر، به یک نتیجه منجر می‌شوند، آیا یکی از این دو برای رسیدن به هدف کافی نیست؟ چرا در تربیت اسلامی از هر دو مقوله کمک گرفته می‌شود؟

۳- برخی دلها گویی به سنگ تبدیل شده و میخ آهنین هم در آن فرو نمی‌رود. این افراد را چطور می‌شود موعظه کرد؟
ع- روش توبه

الف) معنا و مفهوم توبه و استغفار

ب) نقش توبه در تربیت

ج) حقیقت توبه

د) آداب توبه

برای توبه آدابی است که تا آن آداب تحقق نیابد، توبه خالص فراهم نمی‌شود. بخشی از این آداب ارکان توبه و بخشی، شرایط آن است.

ارکان توبه

شرایط توبه

شرایط کمالی توبه

پرسش و پاسخ

آیا توبه به مقدماتی نیاز دارد و آیا می‌شود تذکر و موعظه را مقدمه رسیدن به باب توبه بدانیم؟

۷- روش ابتلاء و امتحان

الف) معنا و مفهوم ابتلاء و امتحان

ب) ابتلاء و امتحان الهی

ج) عمومیت ابتلاء و امتحان

عمومیت امتحان در افراد

عمومیت امتحان در ماده و نوع امتحان

۱- هر آنچه در زمین است

۲- درگیری حق و باطل

درگیری حق و باطل، و پیروی از حق و دنباله‌روی باطل عرصه امتحان و جدا شدن صفوف است.

﴿وَلْ كِن لَّيْلُو بَعْضَكُمْ بِبَعْضٍ﴾

تا برخی شما را به وسیله برخی دیگر بیازماید.

۳- اموال، انفس، ثمرات، خوف و جوع

۴- حیات و مرگ

۵- قبض و بسط

د) نقش ابتلاء و امتحان در تربیت

۱- آیا ابتلاء و امتحانی که به شکست منجر شود، زمینه‌ساز یأس و ناامیدی نیست؟

۲- آیا ابتلاء و امتحان افراد در صورتی که آگاه به آن نباشند، می‌تواند به نتایج مطلوب بیانجامد؟

۳- هر کس می‌تواند به خاطر حب نفس خودش از شکست در امتحان، به نحو مطلوب استفاده کند؛ یعنی نتیجه مثبت بگیرد

و نردبان موفقیت را طی کند. اما این شکستها، چگونه باعث ورود به درگاه الهی می‌شود و چه ارتباطی بین اینها هست؟

جلسه شانزدهم

هدف درس

آشنایی با دو روش «مراقبه و محاسبه» و «تشویق و تنبیه» در تربیت.

مروری بر مباحث پیشین

در جلسه پیشین سه روش «موعظه»، «توبه» و «ابتلا و امتحان» را در امر تربیت بررسی کردیم. در آخرین جلسه درس تعلیم و تربیت اسلامی و در ادامه بحث روشها، به دو روش می‌پردازیم که آخرین مؤلفه‌های ما در این بحث هستند. این دو روش عبارت‌اند از: روش مراقبه و محاسبه و روش تشویق و تنبیه.

روش مراقبه و محاسبه

مشارطه

مراقبه

محاسبه

معاتبه

پرسش و پاسخ

۱- معیار استاندارد محاسبه و معاتبه چیست؟

۲- برای پیگیری روش مراقبه و محاسبه نیازمند یک برنامه دقیق و جامع هستیم. چطور می‌شود به این برنامه دست یافت که افراط و تفریط هم در آن راه نداشته باشد؟

روش تشویق و تنبیه

نقش تشویق در تربیت

نقش تنبیه در تربیت

آداب تنبیه

سخن پایانی

پرسش و پاسخ

۱- به نظر می‌رسد که روشهای تربیتی هر کدام به نوبه خود، با دیگری در ارتباط است و حتی برخی لازم و ملزوم یکدیگرند. لطفاً در این زمینه توضیح دهید؟

۲- چگونه تشخیص دهیم که در مورد مرتبی کدام روش را باید به کار گیریم؟

۳- فرموده بودید که یکی از شرایط تنبیه این است؛ که فرد خودش را مستحق آن تنبیه بداند. چگونه می‌توان این شرط را محقق کرد؟

۴- آیا وقتی برای تربیت از چند راه وارد شویم و نتیجه ندهد، می‌توانیم بگوییم که این فرد تربیت‌پذیر نیست؟